

קדושת ביהמ"ק וביהכנ"ס – יחזקאל כהן

הגמ' בבא-בתרא ג' ; אמרת: 'אמר רב חסדא לא לסנוור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי, איכא דאמרי משום פשיעותא ואיכא דאמרי משום צלויי. מאי בינייהו? איכא בינייהו דאיכא דוכתא לצלויי (גי' אחרת בי כנישתא אחריתי). מרימר ומר זוטרא סתרי ובנו בי קייטא בסיתוא וסתרי ובנו בי סיתוא בקייטא. אמר ליה רבינא לרב אשי גבו זוזי ומחתי מאי, אמר ליה דלמא מתרמי להו פדיון שבויים... ולא אמרן אלא דלא חזי בית תיהא אבל חזי בה תיהא סתרי ובני... ובבא בן בוטא היכי מסביה ליה עצה להורדוס למיטתריה לבית המקדש והאמר רב חסדא וכו' אי בעית אימא תיהא חזא ביה, אי בעית אימא מלכותא שאני".

הרא"ש ב"ב סי' ד': כתב שמרימר ומר זוטרא סברי כמ"ד משום צלויי ולכן סתרי ובני כיון דהי' להם דוכתא לצלויי ואילו רבינא ורב אשי סברו משום פשיעותא ולכן שקלו וטרו היכא שהכל מזומן אי איכא למיחש לפשיעותא. והלכתא כוותיהן דאפילו במקום דאיכא דוכתא לצלויי אסור משום פשיעותא וה"מ דלא חזא ביה תיהא אבל חזא ביה תיהא סתר ובני. וכן כל בניק שא"א לבנתו בלא סתירה כגון להרחיב את הבנין.

והק' הרשב"א לשיטה זו דא"כ דרך הגמרא לומר מר סבר הכי ומר סבר הכי ומדוע לא אמרה הגמרא כאן כך.

אלא אר' הרשב"א שכונת הגמ' משום פשיעותא שחיישינן לפשיעותא זמן שמא יתשללו למרות שיש מקום להתפלל אך במקום שיש בית הכנסת קבוע לא חוששים. ולכן גם מר זוטרא ומרימר סברי משום פשיעותא, והתירו לסתור כיון שהי' להם בית כנסת קבוע אחר. ולפ"ז הגי' בגמ' לגבי המאי בינייהו היא דאיכא דוכתא לצלויי. כי לא חוששים לפשיעותא שלא יבנו כלל ואי איכא בי כנישתא אחריתי לכ"ע מהני.

הקרבן-נתנאל מגילה פ"ד סי' א' אות פ' כתב דכך גי' הרא"ש והר"ף וכן כתב הר"ן בסוגיא.

הרמב"ם פ' י"א מהל' תפלה הל' יב-יג כתב: "אין סותרין בית הכנסת כדי לבנות אחר במקומו או במקום אחר. אבל בונים אחר ואז"כ סותרין זה. שמא יארע להם אונס ולא יבנו. אפילו כותל אזור ממנו בונה החדש בצד הישן ואז"כ סותר הישן. בד"א שלא חרבו יסודותיו או שלא נטו כתליו ליפול. אבל אם חרבו יסודותיו או שנטו כתליו ליפול סותרין אותו מיד. ומתחילין לבנות מהר ביום ובלילה שמא תדחק השעה וישאר חרב.

מוכח מהרמב"ם שחושש שמא לא יבנו כלל ולכן אפילו איכא בית כנסת אחר לא יסתרו וא"כ גורס דאיכא בי כנישתא אחריתי. וצריך לברר מה סברתו, שחושש לאונס.

ומשמע שפליג על הרא"ש בהגדרת חזי ביה תיהא וס"ל דדוקא שחרבו יסודותיו מותר לסתור. ויש להקשות לשיטתו מדוע מותר לסתור בחזי ביה תיהא נחשוש שמה יארע אונס ולא יבנו כלל.

ועוד הק' הט"ז סימן קנ"ב לרמב"ם מדוע באיכא בי כנישתא אחריתי אסור לסתור מ"ש

לאחר שבנו החדש שמוטר לסתור בשני המקרים יש בית כנסת אחר.

ועוד ק' על הגמרא המקשה על בבא בן בוטא מדינו של רב חסדא הרי כל דינו שייך בבית כנסת שאפשר לבנות אחר במקום אחר קודם הסתירה, אך בבית המקדש א"א לבנות אחר קודם כי הרי מקומו קבוע. והנראה ששיטות הראשונים כאן תלויות בשיטתם גבי קדושת בית הכנסת. שהרי כתב הרמב"ם, בספר המצוות ל"ת סה: "שההירנו מנתוץ ואבד בתי עבודת הא-ל... ולשון אזהרה בזה הוא אמרו: לא תעשון כן לה' אלוקיכם". משמע ש"ל שלא דלא תעשון שייך גם בבית הכנסת וא"כ קדושתו מדאורייתא.

ובעיקר דין "לא תעשון כן לה' אלוקיכם" כתב הרמב"ם הל' יסודי התורה פ"ו ה"ז:

"הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל או משאר העזרה לוקה שנאמר בעבודה כוכבים "כי את מזבחותם תתרוץ וכתוב לא תעשון כן לה' אלוקיכם".

וכך הגי' בספרי פרשת ראה פסקא ט.

ובהל' בית הבחירה פ"א ה' י"ז כתב: "וכן הנתוץ אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או

מבין האולם ולמזבח דרך השחתה לוקה שנאמר "ונתעתם את מזבחותם"... לא תעשון כן לה' אלוקיכם". וכן הגירסה בתוספתא מכות פ"ה.

ובכס"מ שם עמד על ההבדל בהלכות ברמב"ם שבהל' יסודי התורה הזכיר את העזרות והל'

בית הבחירה לא הזכיר ח"ל "ואין לתמוה על רבינו שכתב או מבין ההיכל או מבין האולם ולמזבח דמשמע דוקא הני אבל עזרות לא שסמך על מה שכתב בפ"ו מיסודי התורה".

ואין תי' זה מספיק שהרי עיקר דין ניתוץ אבן שייך בהל' בית הבחירה ולא בהל' יסודי

התורה. ועוד שעדיין ק' הספרי התוספתא. ושמעתי שכונת הרמב"ם שישן שתי הלכות בדין לא תעשון.

א. שאסור לנתוץ אבן כי מבצע פעולת השחתה באבן ואיסור זה שייך אע"פ שהאבן הסדוקה במקומה.

ב. איסור כשמוציא את האבן ממקומה אע"פ שלא השחית אותה ועי"כ גורם שהבית יהיה

במצב מושחת.

וא"כ נאמר שאיסור גרימת מצב השחתה שייך גם בעזרות אם עוקר שם אבן משא"כ איסור

פעולת הניתוץ לא שייך בעזרה ובכך מתישבים הספרי התוספתא מכות, שהספרי עוסק בדין מצב השחתה התוספתא מכות עוסקת בדין איסור ניתוץ. וכן ברמב"ם: בהל' יסודי התורה עוסק באיסור מצב השחתה ובהל' בית הבחירה בפעולת הניתוץ.

והדברים מדויקים בלשון שבהל' בית הבחירה כתב "הנתוץ" ובהל' יסודי התורה "הסותר",

ועוד שבהל' יסודי התורה כתב "אפילו אבן אחת" והחידוש שאפי' בסתירת אבן אחת נוצר מצב השחתה בבית. משא"כ בהל' יסודי התורה לא הזכיר "אפילו" כי פשיטא שדין ניתוץ שייך באבן אחת.

ומובן ההקשר להל' יסודי התורה שהרי שם מדובר גבי מוחק שם שעובר ב"לא תעשון" וכמו

שבמחיקת אות משם ה' אין הקפידה בפעולת המחיקה אלא ע"י מחיקת האות נוצר מצב ששם ה'

מחוק. כך באיסור סתירה אין איסור בפעולת הסתירה שהרי לא מנתץ את האבן אלא שע"כ הבית היה במצב מושחת.

ואולי אפשר להביא עוד רמז לכך מהפסוקים שהביא הרמב"ם כנימוק-בהלכותיו שבהל' בית הבחירה הביא את הפסוק שנאמר בצווי לא תעשן בדברים יב "ונתצתם את מזבחותם... לא תעשן כן לה' אלוהיכם".

ואילו בהל' יסודי התורה הביא פס' אחר ח"ל: "שנאמר בעבודת כוכבים "כי את מזבחותם תיתרצון וכתוב לא תעשון כן לה' אלוהיכם". ופס' זה נאמר בשמות לד. ואולי רוצה הרמב"ם בשינוי זה לרמוז שהתורה כשצותה על נתוץ בתי ע"ז כונה לשתי הלכות א. פעולת הנתוץ, "ונתצתם", וכנגד זה איסור ניתוץ בבית המקדש ולכן הביאו הרמב"ם פס' זה בהל' בית הבחירה באיסור ניתוץ. ב. מצב מנותץ שיהיו המזבחות מנותצים ולכן מביא הרמב"ם בהל' יסודי התורה פס' זה שלא נאמר בצווי לא תעשן לרמוז שיש קפידא שמזבחותם יהיו מנותצים וכנגד זה איסור בבית המקדש.

וכיון שראינו שס"ל לרמב"ם איסור לא תעשן גם בבית הכנסת א"כ איסור זה על שני סעיפיו קיים שם. ומתבאר שהרמב"ם למד את דינו של רב חסדא של "לא ליסתור איניש" וכו' מדין לא תעשן. והנה מצד פעולת הניתוץ אין איסור כי אין זו פעולת השחתה כיון שסותר ע"מ לבנות ואי יאנס אח"כ לא עבר שום איסור אלא מצד גרימת מצב השחתה לבית דאע"פ שסותר ע"מ לבנות אי נאנס אח"כ הבית עתה נמצא במצב השחתה כתוצאה ממעשהו וא"כ יעבור ב"לא תעשון".

ומיחשבת קו' הט"ז כי אי איכא בי כנישתא אחריתי קבוע עדיין קיים חשש אונס וישאר ב"כ הסתור במצב מושחת משא"כ אחרי שבנו החדש וסותר הישן לצורך בניית החדש אין זה מצב מושחת כיון שמצב זה הוא לצורך בניית החדש שכבר הוקם.

ומעתה יובן דין "חזי ביה תיהא" שמותר לסתור לרמב"ם והק' נחשוש לאונס ולא יבנו כלל ולפי"ז נראה לומר שהרמב"ם דס"ל שהגדרת תיהא "חרבו יסודותיו, נטו כתליו ליפול" א"כ מצב זה, הוא מצב מושחת ולהפך חובה ולא התר לשפצו מיד ולכן דייק הרמב"ם וכתב "סותרין אותו מיד".

אך לתי' זה קשה שהרי הגמ' בשבת ק"כ: אומרת: "הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו ה"ז לא ירחוץ ולא יסוך... נזדמגה לו טבילה של מצוה כורך עליה גמי ויורד וטובל. רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפוף. שאני התם דאמר קרא "ואבדתם את שמש מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלוהיכם". עשייה הוא דאסור גרמא שרי". וכך מדייק הלח"מ ברמב"ם הל' יסודי התורה פ"י הל"ו. משמע דחזי ביה תיהא שהוא מצב של גרמא לא עובר בלא תעשן. כי עשייה הוא דאסור.

וני"ל ששם עוסקת הגמ' באיסור הפעולה של המחיקה. ואיסור זה הוא דוקא בפעולה ולא בגמרא. אך גבי איסור מצב ל"ש שם. כי אם נמחק השם ל"ש לומר שהוא במצב מושחת כי אין שם כלל. ולפי"ז יצא שם שנמחק בחלקו בגמרא. היא חיוב לתקנו גם משום איסור מצב של "לא תעשון", כיון שהוא במצב השחתה.

ולפ"ז תובן קו' הגמ' שהק' אבבא בן בוטא מדינא דר"ח וק' שדין זה שייך בבית כנסת ששייך לבנות אחר ואח"כ לסותרו אך בבית המקדש הרי א"א לבנות במקום אחר כיון שמקומו קבוע. ולפ"ז יתבאר שדינא דר"ח לרמב"ם משום חשש שמא יאנסו וישאר הבית במצב מושחת וא"כ קו' הגמ' על בבא בן בוטא היא שהי דא"א לבנות אחר קודם אכתי אסור לסותרו שמא יאנסו ולא יבנו וישאר הבית במצב מושחת ותי' הגמ' אי בעית אימא תיזאה חזא ביה. ולכן לרמב"ם צ' לסותרו מיד איבעית אימא שאני מלכותא דלא הדרא ולכן ל"ש בה אונס. זו שיטת הרמב"ם, אך שאר הראשונים ס"ל שקדושת בית הכנסת דרבנן (ר"ן מגילה פ"ג) או שקדושתו היא כדק תשמישי מצוה (חי' הרמב"ן מגילה כה:): ולפ"ז ל"ש לחשוש לאונס ולכן למדו את דינא דר"ח שלא כרמב"ם.